

Ekonomске slobode

Ekonomске slobode su osnova ekonomskog razvoja u globalizovanoj ekonomiji. Analize pokazuju da veće stope ekonomskog rasta, po pravilu imaju zemlje u kojima je nivo ekonomskih sloboda veći. Npr. analize Heritage fondacije iz Washingtona (vidi: www.heritage.org). U više osvrtu ću pokušati da ovu temu približim čitaocima Indeksa. Ovaj osvrt biće posvećen odnosu **pojedince i države**. No, prije toga napomena u vezi sa tim što je to ekonomija i kakva je veza između slobode i ekonomije.

Sloboda je uvijek vezana za pojedinca i to je prirodno pravo pojedinca. U tom kontekstu moje shvatanje ekonomije je nešto drugačije u odnosu na mainstream (glavni tok) odnosno većinsko mišljenje u sadašnjoj ekonomskoj teoriji, koje ekonomiju shvata kao aktivnost, najčešće svjesnu, koja ima za cilj da optimalno alokira oskudne resurse. Suština ekonomije je, po mom mišljenju prije svega u razmjeni (ne u alokaciji), u ekonomskim transakcijama. U ekonomiji, naglasak je na **odnosu** između kupca i prodavca a ne na materijalnim stvarima. Ovo pomjeranje težišta ekonomije sa **stvari**, na **odnose** je promjena ekonomske paradigme slična onoj koja se desila u fizici prelaskom sa Njutnovog mehanicizma na shvatanja Ajnštajna, Planka, Stiva Hokinga, koje je u osnovi holističkog karaktera. Prelaz na shvatanje esencije ekonomije kao odnosa, kao razmjene između dvoje aktera: kupca i prodavca, inicira niz praktičnih posljedica. Za mene su posebno važne dvije:

1. Naglasak na **odnosu** u ekonomiji aktivira Hajzenbergov princip neodređenosti, odnosno gubi se determinizam, predvidljivost i glatkoća ekonomskih procesa i umanjuje mogućnost njihovog svjesnog (planskog) usmjeravanja.
2. Ne postoji **sveznajući um** koji može svjesno da koordinira ekonomske transakcije, jer znanje svakog čovjeka je ograničeno, te smo stoga mi bića sklona greškama i promašajima. Sistem koji omogućava da greške i promašaje snose oni pojedinci koji su ih napravili i koji onemogućava da ih bilo kakvom voljom (npr. političkom) oni ne mogu prebaciti na druge pojedince, najbliži je funkcionisanju mehanizma tržišta. Tržište (razmjena) je upravo mehanizam koji omogućava realizaciju važnog načela ekonomske pravde a to je da se **gubitak dijeli na isti način kao i dobitak**, a ne kao u sistemu državne preraspodjele dohotka, u kojem država nagrađuje ili kažnjava u zavisnosti od njene diskrecione moći i volje. U osnovi svake razmjene (kupovina i prodaja) je **dobrovoljnost** (sloboda) odnosno da svako od nas svojom voljom (bez neke spoljne prisile) kupuje novine, cipele, knjige, odlazi u kafić, otvara preduzeće, vodi biznis... Sloboda razmjene (koja se ostvaruje kroz mehanizam tržišta) je stoga u osnovi pojma ekonomskih sloboda.

Kako razumjeti odnos pojedinca i države u svijetlu ovakvog shvatanja suštine ekonomije odnosno u svijetlu ekonomskih (preduzetničkih, privredivačkih) sloboda, shvaćenih kao prirodna prava svakog pojedinca?

Možda će dalji dio teksta biti razumljiviji ukoliko ga pokušamo razumjeti kao naznaku odgovora na pitanje: koliko prostora prava pojedinca ostavljaju državi? (Robert Nozick). Odnosno, koliko prostora slobode pojedinca ostavljaju državi? Da li je država instrument naše slobode ili je to sredstvo kontrole nad nama?

Da li je pojedinac iznad države ili je država iznad pojedinca? Da li se prava države izvlače iz prava pojedinaca ili država kroz "sisteme dozvola" nameće prava pojedincu? Taj pojedinac sam ja, i svako pojedinačno od vas koji eventualno čita ovaj tekst!

Da li pojedinac treba da sam izabere, kroz mehanizam slobode izbora, ono što njemu najviše odgovara- njegovom **interesu** i njegovim **strastima**, ili treba da postoji „pametna“ država koja treba da svakom od nas kaže što je najbolje za nas i što treba da radimo?

Ovo jesu na prvi pogled filozofska pitanja! A ništa nije praktično kao filozofija, upravo zbog toga što je ona izvedena iz života, iz prakse! Zato se bez filozofije stvarnost ne razumije! Bez filozofije se ne shvata svakodnevnost! Filozofija je način, prolaz misli u utrobu onoga što svakodnevno vidimo i doživljavamo! Plašim se da nas je surovost tranzicije odvojila od misli i bacila u naručje zdravom razumu! I to je po mom mišljenju ključna negativna posljedica tranzicije kod nas! Zar svi ne postajemo specijalisti za tuđi posao? Zar nismo puni zdravorazumskih rješenja ozbiljnih ekonomskih i državnih pitanja?

A šta je zdrav razum? Ajnštajn je definisao zdrav razum kao skup predrasuda koje stičemo do naše osamnaeste godine.

Kako se osloboditi predrasuda i to mnogih predrasuda koje se odnose na odnos pojedinca i države?

U tom pogledu smatram da je važno da napomenem:

1. Sloboda je uvijek **vezana za pojedinca**, pa tek za državu. Danas se jasno vidi da smo kroz istoriju više oslobađali državu nego što smo oslobađali pojedinca mnogih prepreka da postane individua- Za mene se sloboda pojedinca može definisati kao pravo pojedinca na nejednakost, odnosno pravo da budete drugačiji, pravo da drugačije mislite! Sloboda je vid tolerancije raznolikosti u jednom društvu.
2. Sloboda uvijek traži **odgovornost**. Odgovornost je druga strana medalje koja se zove sloboda. Bez odgovornosti pojedinca nema ni slobode pojedinca. Ali ljudi ne vole odgovornost. Mnogo više vole ovlašćenja- a odgovornost se delegira nekom drugom. Strah od odgovornosti, strah da se preuzme rizik, dovodi do fenomena koji je Erih From nazvao: "bjekstvo od slobode". Poznat je i fenomen kaveza. Ptica koja je dugo bila u kavezu i kada se pusti na slobodu, ponovo se sama vraća u kavez! Zato mi se i postavlja pitanje: zašto toliko veliki broj ljudi u Crnoj Gori bježi od slobode? Zašto toliko želi da se sakrije iza neke mase, kolektiva, institucija, države?
3. Da li je "**bjekstvo od slobode**" jedna od ključnih prepreka tranziciji? Za mene jeste, jer tranzicija treba da bude oslobađanje pojedinca, to je proces koji treba da uspostavi umjesto vlasti države vlast pojedinaca!

Tranzicija treba biti put ka slobodi pojedinca!

Da li je preovlađujući način razmišljanja u nas takav?

Da li se npr. više preferira ulazak u biznis, započinjanje sopstvenog biznisa ili se ide ka sigurnom državnom poslu? Da li se još uvijek više cijeni politička moć od uspješnog biznisa? Zašto ljudi rađe idu u ministre nego u biznis? Da li smo bliži

Ničeu i njegovoj "volji za moći", nego Adamu Smitu i njegovoj nevidljivoj ruci u čijoj osnovi je privatni interes? Zašto se politička borba u Crnoj Gori uvijek ostaje u sferi borbe za moć, borba za preraspodjelu vlasti, a mnogo manje u borbi za unaprijeđenje vođenja biznisa i ekonomije?

4. Po mom mišljenju, prava **pojedince ograničavaju sva prava države**. Država ne može da ima niti jedno pravo koje izvorno nema pojedinac. Država nije viša od pojedinca! Naprotiv! Prava države mogu biti samo unutar spektra prava pojedinaca. Pojedinac uvijek ograničava državu! Prava države se izvode iz prava pojedinca, a ne obrnuto: prava pojedinca iz prava države! I pravo monopola primjene sile koje ima država izvodi se iz prirodnog prava pojedinca da se zaštiti od nasrtaja drugih pojedinaca.

Država je sredstvo pojedinca, a ne obrnuto da je pojedinac sredstvo države.

Ne postoji **opšti cilj** koji je izvan interesa pojedinca. Opšti cilj je primarno izveden iz ciljeva pojedinca, a ne ciljevi pojedinca iz nekog opšteg cilja države. Ako je neki cilj države iznad mog privatnog cilja, to znači da mi država naređuje. Da li sam slobodan kad mi država naređuje? Ja nisam! A vi sebe zapitajte!

Kada postoji opasnost da se ciljevi pojedinca i ciljevi države ne poklapaju, da budu konfliktni?

Po mom mišljenju to je situacija kada imamo ekstenzivnu i paternalističku državu! Kada imamo veliku administraciju, birokratiju, brojnu Vladu, državne agencije,... To je situacija kada država postaje sama sebi cilj! To je situacija kada se na privatni biznis gleda kao na nužno zlo, jer da njega nema sreći ne bi bilo kraja! Zato se i izmišljaju mnoge prepreke, barijere biznisu! Njegovo visočanstvo šalter je još uvijek naš „bog“! Zar se na šalteru ne moramo sagnuti („pokloniti“) da bi razgovarali sa onim sa druge strane?

Za mene su barijere biznisu ugrožavanja ekonomskih sloboda svakog pojedinca. Barijere biznisu su ograničavanje slobode pojedinca! Istina, barijere biznisa su svojevrsan biznis onima koji ih uspostavljaju.

Jedna od ključnih barijera jesu visoki porezi, doprinosi, takse, razne uplate i sl. Npr. tačno je da se firma u Crnoj Gori može osnovati za 1€. Ali da bi dobili dozvolu treba vam još 200€ i ko zna koliko dana! Ako trošite struju, telefon za tu firmu onda je ona tri puta skuplja od one koju trošite u domaćinstvu! Zašto? Ako hoćeš da svoju kuću ili stan pretvoriš u poslovni prostor- ogromna uplata. Zašto ako plaćate porez na sve prihode u biznisu? Da li to znači da je bolje da svi stanovi i kuće ostanu neiskorišćeni i da ih ne treba „pretvarati“ u poslovne prostore. Možda bi bilo najbolje da sve fabrike i poslovne zgrade pretvorimo u stanove?

Sada se uvela i opštinska taksa na biznis! I Crna Gora sve više postaje **federacija makro opštinskih država!**

Niču nove agencije za regulaciju, a ministarstva koja su to do sada radila se ne smanjuju! Naprotiv! Nekada je sva Vlada bila u jednoj zgradi. Danas nam treba vodič da sve državne institucije nađemo u Podgorici.

Prosto kao da je nastao je pokret za održavanje birokratije! Crna Gora je visoko funkcionska država. Sa oko 1600 funkcionera (prema Zakonu o konfliktu interesa), to je relativno tri puta više nego u Srbiji ili Hrvatskoj. Tako je učešće funkcionera u ukupnoj zaposlenosti na nivou od 1%.

A tek što će biti u tom procesu ulaska u EU! Danas su svi zakoni koje treba primijeniti ulaskom u EU na oko 100 000 stranica, a kroz desetak godina će biti oko 120 000 stranica. Plašim se da će nama faliti naroda za toliku administraciju, ako na današnji način i shodno današnjem konceptu budemo organizovali našu državnu administraciju. Ako svi budemo radili u administraciji, ko će stvarati dohodak?

Ali sve ovo treba gledati i u kontekstu slobode pojedinca! Što veća administracija i regulacija- to manja sloboda pojedinca, to manje ekonomskih sloboda pojedinca, to veće gušenje njihove preduzetničke inicijative.

I upravo u **ime slobode pojedinca** ja se zalažem za organizaciju Crne Gore kao **mikro države**! Država mora biti ograničena, prije svega na području zaštite slobode, svojine i ugovora. Ako se ekonomija shvata kao svjesna (državna) alokacija resursa, kao preraspodjela resursa snagom sveznajućeg uma (tj. um Vlade), onda je moć tržišta ograničena, skoro suspendovana, a uloga administracije značajna. Zar onda nije jasnije zašto je većina protiv koncepta organizacije Crne Gore kao mikrodržave? Ko bi rekao da je korijen tome **i** u shvatanju ekonomije? A shvatanja pojedinca su uglavnom vezana sa njihovim interesima. Istina, ljude ne treba kriviti zato što imaju svoje interese! Interesi pojedinaca se „pripitomljavaju“ kroz institucije. Gradnjom institucija kroz institucionalni sistem pojedinca treba staviti u poziciju da sami snose posledice svojih odluka (interesa) bez mogućnosti da njihove promašaje kroz preraspodjelu plaćaju drugi!

Da li je to institucionalni okvir mikro ili makro države; da li je to lokalno ili globalno tržište? Kako kombinovati „državu“ i tržište? Teško će ići kombinacija makro države i globalnog tržišta! Još teže će ići makro država i Evropska Unija! A još teže će opstati makro država i lokalno tržište!

Izgleda da se u životu najviše kritikuju i odbacuju neizbježna rešenja! To je i slučaj sa mikro državom; jaka i efikasna mala administracija i globalno tržište!